

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

השלמת תענית כשנענו

(י"ט א') (המשך משנה): היו מתענין וירדו להם גשמים: (אם ירדו) קודם הנץ החמה, לא ישלימו.¹ לאחר הנץ החמה, ישלימו. רבי אליעזר אומר: קודם חצות, לא ישלימו. לאחר חצות, ישלימו.²

(המשך משנה): מעשה שגזרו תענית בלוד, וירדו להם גשמים קודם חצות. אמר להם רבי טרפון: צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב. ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב, ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול.³

(כ"ה ב') **תנו רבנן**: עד מתי יהו הגשמים יורדין והצבור פוסקין מתעניתם?⁴ כמלא ברך המחרשה (אם טשטשו הגשמים בעומק הקרקע כשיעור שורת מענית המחרשה), דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: בחרבה (=קרקע יבישה), טפח (שכיון שחריבה היא, ונכנסו בה גשמים בעומק טפח, ודאי רוב גשמים ירדו). בבנינונית, טפחיים. בעבודה (חרושה), שלושה טפחים.⁵

תנו רבנן: היו מתענין וירדו להם גשמים: קודם הנץ החמה, לא ישלימו; לאחר הנץ החמה, ישלימו, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: קודם חצות לא ישלימו; לאחר חצות, ישלימו. רבי יוסי אומר: קודם תשע שעות לא ישלימו; לאחר תשע שעות ישלימו. שכן מצינו באחאב מלך ישראל שהתענה מתשע שעות ולמעלה, שנאמר⁶ "הֲרֵאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחָאֵב" וגו'.

(שנינו) מעשה וגזרו תענית בלוד כו'. (ומקשה) ונימא הלל מעיקרא?

אביי ורבא דאמרי תרווייהו: לפי שאין אומרים הלל אלא על נפש שביעה וכרס מלאה.⁷

איני? והא רב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר, וגזר תענית וירדו להם גשמים עד חצות, ואמר הלל, ואחר כך אכלו ושתו!

שאני בני מחוזא, דשכיחי בהו שכרות (ופשעי ולא יאמרו הלל).

¹ דאכתי לא חל עלייהו תענית, כי נחתי גשמים. רש"י.

² דחצות זמן אכילה היא, מחצות ואילך חל התענית, כיון שלא סעדו בשעת סעודה. רש"י.

³ הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו, ומפני שנאמר בו נותן לחם לכל בשר, כדאמרינן בשילהי פסחים (ק"ח א'). רש"י. כתב הר"ן (ט א ברי"ף, ד"ה מתני' אמר), ודאמרי' לעיל בפ"ק (ו' ב') דמברכין על הגשמים 'ואילו פיננו', הראב"ד ז"ל כתב דמשיצא חתן לקראת כלה מברכין 'ואילו פיננו', ובין הערבים אומרים הלל הגדול. או אפשר שכשיורדין גשמים בלא תענית מברכין 'ואילו פיננו', אבל כשיורדין ע"י תענית, כיון שצריכין לומר הלל הגדול ולברך אחרי, אין צריך ליחידים לברך 'ואילו פיננו'.

⁴ דתנן (י"ב ב'): עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין עוד כו', אבל נענו, שוב אין צריכין להתענות. והני מילי צבור, אבל יחיד שהיה מתענה על החולה ונתרפא, או על צרה ועברה, הרי מתענה ומשלים, כדאמרן לעיל (י' ב'). כך שמעת. רש"י. ור' להלן.

⁵ דאפילו בגשמים מועטין נכנסין בה בטפח או בטפחיים. רש"י.

⁶ מלכים א, כא, כט.

⁷ מתוך שכתוב בו "נָתַן לָחֶם לְכָל בְּשָׂר" (תהלים קלו, כה) - נאה להאמר על השבע. רש"י.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

היו מתעניין וירדו להם גשמים: פסקו הפוסקים כרבי יהודה בברייתא, שתלוי בחצות. וביארו הראשונים טעמא על פי הירושלמי, קודם חצות לא ירדו גשמים, עד כדון צפרא הוא. לאחר חצות ירדו גשמים, כבר עבר רובו של יום בקדושה. וכן פסק השו"ע.⁸

כמה ירדו ויהיו פוסקים: פלוגתא דתנאי, ופסקו הפוסקים כרבי יהודה,⁹ "משירדו בעמק הארץ החרבה טפת, ובבינונית טפחים, ובבבבב - עד שירדו בעמקה שלשה טפחים." וכן פסק השו"ע.¹⁰

הלל הגדול: כתב הרי"ף, ואיזהו הלל הגדול? רב יהודה אמר (פסחים ק"ח א') מ'הודו' עד 'על נהרות בבל',¹¹ וקיימא לן כוותיה. וחותמין, 'מודים אנחנו לך ה' אלהינו, על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו ברחמיך וכו', כמבואר בפרק קמא (לעיל ו' ב'). כתוב בפסקי תוספות שיתחילו "העמדים בבית ה' בלילות", שירידת גשמים בלילה, וכתוב "מעלה נשאים" וגו'.¹² והשו"ע סתם שיאמרו הלל הגדול.¹³

ירדו גשמים בליל התענית: כתב הרשב"א שאין אומרים הלל הגדול אלא בשהתחילו ממש להתענות, מעמוד השחר, שזהו עיקר תענית שבבבל.¹⁴ וכן פסק השו"ע.¹⁵

ירדו גשמים יום אחרי התענית: כתב הרשב"א, אין אומרים הלל אלא כשנענו ביום התענית. ואם התענו ביום שני ולא ירדו גשמים, אף על פי שירדו ביום שלישי אין אומרים הלל, דאדרבה בתעניתם לא נענו, וברחמי השם ירדו להם ביום אחר. וכן דעת ראב"ד. ודעת ריטב"א, שאף אם ירדו אחר יום התענית, יאמרו אז הלל.¹⁶ והשו"ע פסק כרשב"א.¹⁷

⁸ או"ח תקעה, יא. לשון השו"ע, 'ואם התחילו לירד קודם חצות'. וכתב המשנ"ב (ס"ק כז) על פי ה'ברכי יוסף', דמשמע מלשון זה דאף שלא נגמר השיעור גשמים קודם חצות, כיון שהתחלה היתה קודם חצות ולא הפסיק בחצות, אזלינן בתר ההתחלה ולא ירדו גשמים. ואילו ערוך השולחן כתב (סעי' יג), יראה לי ברור דדווקא כשירדו גשמים כשיעור שנתבאר קודם חצות לא ירדו גשמים. דומיא דירדו אחר חצות, דוודאי כן הוא, דאל"כ אין רבותא. וכן מבואר מלשון הגמרא והרמב"ם. ולפי זה אינו מובן לשון הטור והשו"ע. ועיי"ש שדוחק הלשון, ש'התחילו' כולל ההתחלה והגמרא, ונשאר בצ"ע. מקורות: ירושלמי (פ"ג הי"א). רי"ף (ט א בדפיו). רא"ש (סי' ל). ר"ן (ט א, ד"ה גמ' ירושלמי). רמב"ם (הל' תעניות א, טז).

⁹ בגירסה לפנינו מופיע שזו דעת חכמים. והרי"ף ורא"ש גרסו: רבי יהודה.

¹⁰ או"ח תקעה, יא. מקורות: רי"ף (ח ב בדפיו). רמב"ם (הל' תעניות ד, ט).

¹¹ מזמור כג מתהילים.

¹² תהילים, מזמורים קלד-קלה. בפסקי תוספות שלפנינו כתוב: 'ששירת הגשמים בלילות'. וכתב 'ערוך השולחן' (סעי' טו), דטעות הוא, וצריך לומר שירידת הגשמים בלילות שזהו סימן ברכה, כמו שדרשו חז"ל (תענית כ"ג א') על פסוק דונתני גשמיכם בעיתם בלילי רביעית ובלילי שבתות עיי"ש. וכן איתא במדרשות שכן היה בזמן בניין בית המקדש. אמנם בפסחים (ק"ח א') יש פלוגתא בזה עיי"ש. ובירושלמי ספ"ג דתענית משמע ג"כ כן עיי"ש, שיאמר העומדים בבית ד'. אך יותר נראה דעל מזמור הללויה הללו עבדי ד' שעומדים בבית ד' קאי, מדאמר שם דכתיב מעלה נשאים, וזהו במזמור הזה. וגם בפסקי תוספות מצריך לומר מקרא זה.

¹³ או"ח תקעה, יא. ובב"י הביא דברי פסקי תוספות. וכן כתב המשנ"ב (ס"ק ל) שיתחיל במזמור קלד. וכתב עוד, שהלל הגדול הם כ"ו 'כי לעולם חסדו', וחותמין מודים אנחנו לך על כל טיפה וכו' (כמש"כ סי' רכאב), ושוב אין היחיד צריך לברך. מקורות: רי"ף (ט א בדפיו). פסקי תוספות (אות נה).

¹⁴ ואף על פי שקבלוהו מבערב וירדו להם גשמים לאחר שקיעת החמה או לאחר צאת הכוכבים, אין זו התחלה. ואם מפני שהכתוב אומר (דניאל י"ב) "מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך", אפילו כן אין זו התחלה, שאם כן, אפילו קבלוהו קודם יום או יומיים וירדו גשמים באמצע יהיו אומרים כן! אלא לא אמרו אלא בשהתחילו ממש. רשב"א.

¹⁵ או"ח תקעה, יג. וכתב המשנ"ב (ס"ק לב), ומשמע מסתימת המחבר דאפילו אותן התעניות שמפסיקין מבעוד יום, מכל מקום עיקר התענית מתחיל מעמוד השחר ואילך, לא קודם. ועיין בפמ"ג. מקורות: רשב"א (שו"ת ח"א סי' קנב).

¹⁶ כיון שנענו אחר יום תעניתם בעוד שעסקים בתעניתיהן ובתחנוניהם, ראוי הוא להם לשבח הבורא על החסד שגמלם, וכל יום

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולמן בן הרב ישראל זצ"ל

ירדו גשמים ורוב הצבור רוצים להשלים: כתב באור זרוע, שאם התחילו להתענות וירדו להם גשמים קודם חצות, אם רוב הציבור ותלמידי חכמים שבעיר רוצים להשלים, אין היחיד רשאי לאכול.¹⁸ וכן פסק השו"ע.¹⁹

היו מתענים על צרה ועברה: לעיל בפרק קמא, י' ב', שנינו בברייתא, היה מתענה על הצרה ועברה, הרי זה מתענה ומשלים. וכאן שנינו שאם היו מתענין על הגשמים, וירדו, לא משלימים. הראב"ד חילק בין שאר צרות לגשמים. ורוב הראשונים חילקו בין תענית צבור לתענית יחיד. וכן פסק השו"ע.²⁰

מעשה שגזרו תענית בלוד וכו', ובאו בין הערבים וכו': כתב ריטב"א, ולמדנו שמאחרים הלל עד לאחר ירידת הגשמים, עד שעה הגונה שלא יהא בה שכרות. ואם אי אפשר בו ביום, אומרים בלילה או ליום אחר.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות תענית, סימן תקעה)

- יא. היו מתענים על הגשמים ונענו, כמה ירדו ויהיו פוסקין מן התענית, משכינסו בעמק הארץ החרבה טפח; ובבינונית, שני טפחים; ובעבודה, שלשה טפחים (ושעור כמה שצריכין לירד לברך עליהם עין לעיל סימן רכ"א). ואם התחילו לירד אחר חצות, ישלימו אותו היום ועין לעיל סימן תקס"ט בסופו, ואם התחילו לירד קדם חצות, לא ישלימו אלא יאכלו וישתו ויעשו יום טוב, ולערב יתקבצו ויאמרו הלל הגדול.
- יב. אין אומרים הלל הגדול אלא כשנענו ביום תעניתם דוקא, אבל אם לא נענו עד יום שלאחר תעניתם, לא.
- יג. אם ירדו להם גשמים בליל תעניתם קדם שעלה עמוד השחר, אין אומרים הלל הגדול.
(או"ח, הלכות תענית, סימן תקסט)
- א. יחיד המתענה על כל צרה, ועברה, או על חולה, ונתרפא או מת, צריך להשלים כל התעניות שקבל עליו; אבל צבור שמתענין על שום דבר, ונענין קדם חצות, לא ישלימו; ואם תלמידי חכמים ורב צבור רוצים להשלים, אין היחיד רשאי להפריש עצמו מהם.

הדרן עלך סדר תעניות אלו

שנענו בו, כיום טוב אליהם. ריטב"א.

¹⁷ או"ח תקעה, יג. מקורות: רשב"א (שו"ת ח"א סי' תלג). ראב"ד (הו"ד בריטב"א). ריטב"א (כ"ה ב', ד"ה מתני' מעשה)

¹⁸ והכי אמרינן בירושלמי, ביומוי דר' יהודה גזרון תענית, ונחת מטרא ברמשא. סליק בי מנא לגביה. אמר ליה: בגין דאנא צחי מהו משתי א"ל אוריך, שמא יימלכו להשלים.

¹⁹ או"ח תקסט, א. מקורות: אור זרוע (ח"ב, הלכות תענית, סי' תט).

²⁰ או"ח תקסט, א. ור' מש"כ לעיל, י' ב', דעות נוספות, וביתר הרחבה. מקורות: רמב"ם וראב"ד (הל' תעניות א, טו-טז). רמב"ן (הו"ד בריטב"א). רי"ד (פסקיו, י' ב', ד"ה מאן). רא"ש (פרק א, סי' ח). ריטב"א (י' ב', ד"ה ת"ר).